

Magdalena Wasylewicz
mwasylewicz@interia.pl
Wydział Pedagogiczny
Katedra Pedagogiki Medialnej
Uniwersytet Rzeszowski
Rzeszów

Książka papierowa czy elektroniczna – preferencje czytelnicze dzieci i rodziców w dobie ekspansji nowych technologii

Wprowadzenie

Książka towarzyszy człowiekowi od najmłodszych lat. Mówi się, że otwiera nam okno na świat. Książki poszerzają słownictwo, rozwijają zainteresowania, pobudzają wyobraźnię, powodują przeżywanie czytanych treści, czego nie może zapewnić w takim stopniu telewizja, komputer czy inne współczesne medium.

Wiek XXI stwarza nieograniczone możliwości korzystania z różnorodnej literatury. Kiedyś były to tylko książki w postaci papierowej, z których korzystali i w dalszym ciągu korzystają ludzie. Stanowiły i dla niektórych nadal stanowią naczelne miejsce. Jednak wraz z postępem techniki powstała elektroniczna forma książki, która stała się tyle popularna, że chętnie korzystają z niej zarówno dzieci, młodzież, jak i dorośli. Nowoczesna forma książki obecnie coraz częściej zastępuje książkę tradycyjną. Jednak książka tradycyjna, pomimo pojawienia się nowych technologii, ciągle stanowi narzędzie dominującego przekazu: *jak dotąd rozwój nowych technologii komunikowania nie spowodował, i – jak można sądzić – nie spowoduje w dającym się przewidzieć czasie, wyeliminowania książki tradycyjnej, nadal przecież dominującego narzędzia przekazu, szczególnie w odniesieniu do szeroko pojętej literatury pięknej oraz użytkowej* [Reizes-Dzieduszycki, 2004, s. 130-131]. Tradycyjna książka związana z pismem i drukiem budowana była przez stulecia. Łączona z trwałymi wartościami, wyrażająca intelektualny dorobek kultur, stała się skarbnicą i świadectwem osiągnięć człowieka. Mimo ogromnych przemian we wszystkich dziedzinach życia, książka utrzymuje swoje duże znaczenie.

Opracowanie będzie próbą odpowiedzi na pytanie, czy książki elektroniczne są równie znane i powszechne wśród dzieci i rodziców, jak zwykła papierowa książka, i czy papier nadal wygrywa z wytworami dzisiejszej techniki wśród pokolenia dorastającego i doskonale poruszającego się w tym medialnym świecie?

Książka tradycyjna a elektroniczna – aspekty pozytywne i negatywne

Dziecko najczęściej swoją przygodę z książką przeżywa w obecności rodziców. Ono nie rodzi się czytelnikiem, staje się nim dopiero na etapie wzrastania w konkretnej kulturze. W zależności od tego, w jakim środowisku dziecko przebywa, książka pojawia się w różnych etapach jego życia. Najczęściej bywa tak, że podstawowe nawyki czytelnicze człowieka kształtują się bardzo wcześnie. Rozwija się kultura czytelnicza, rozumiana jako integralny zespół zamiłowań, zainteresowań, nawyków, sprawności, umiejętności i wiadomości

czytelniczych, które umożliwiają człowiekowi jak najbardziej korzystny dla wszechstronnego rozwoju jego osobowości kontakt ze słowem. W skład tak rozumianej kultury czytelniczej wchodzi trzy elementy:

- postawa, czyli gotowość do czytania;
- kompetencje czytelnicze;
- satysfakcja, czyli poczucie zaspokojenia różnorodnych potrzeb [Taboń, 2005, s. 25-40].

Kontakt dziecka z książką jest bardzo ważnym czynnikiem, gdyż pobudza wyobraźnię i zmusza do myślenia. Słowo ma ogromny wpływ na prawidłowy rozwój człowieka. To dzięki książce uczy się postrzegać otaczający go świat i ludzi. Dziecko przebywając właśnie w takim środowisku nabywa doświadczeń, które wpływają na jego właściwości osobowościowe, a także na późniejsze zainteresowanie literaturą.

Spośród wielu czynników środowiska rodzinnego na powodzenie dziecka w pracy czytelniczej najbardziej wpływają:

- 1) *sytuacja ekonomiczna oraz wykształcenie i zawód rodziców;*
- 2) *określony poziom kultury życia codziennego, wzorzec kulturalny obowiązujący w danej rodzinie, sposób spędzenia czasu wolnego, wysokie potrzeby kulturalne rodziców, bogate i twórcze życie pobudzające wyobraźnię dziecka;*
- 3) *metody i środki stosowane w wychowywaniu dzieci;*
- 4) *układ stosunków między rodzicami (podobne zainteresowania małżonków, głęboka więź emocjonalna)* [Papuzińska, Walczewska-Klimczak, 2004, s. 31-38].

O walorach książki w procesie wychowawczym pisze M. Gorki: *Kochajcie książkę, ona ułatwi wam życie, po przyjacielsku pomoże zorientować się w pstrej i burzliwej gmatwaninie myśli, uczuć, zdarzeń, ona nauczy was szanować człowieka i samych siebie, ona uskrzydla, rozumie serce uczuciem miłości do świata, do człowieka* [Werbiński, 2005]. Niewątpliwie książka tradycyjna posiada ogrom walorów, między innymi takich jak: dostępność, łatwość korzystania w każdym miejscu i dowolnym czasie, łatwość wyszukiwania – większość ludzi jest wrokojcami, więc zapamiętujemy nie tylko informację, którą odbieramy, ale także kontekst, w jakiej się znajduje. Nieraz musimy coś ponownie odnaleźć w książce. Wiemy co, wiemy też... gdzie! *To było gdzieś na górze prawej strony... chyba w połowie... o, jest!* Trwałość – nawet w dobie cyfryzacji i wirtualizacji wszystkiego książka tradycyjna, mimo swojej dość wiekowej technologii wytwarzania, odporna jest na przypadkowe naciśnięcia „delete”, awarie dysku czy kaprysy dostawców i wydawców. Ponadto daje tak istotną dla wielu z nas możliwość notowania na marginesach [Lewowicki, Siemieniecki, 2008, s. 85-100]. Nie są to jedyne zalety książki tradycyjnej, ale z pewnością są bardzo istotne. A czy tradycyjna książka ma jakieś wady? Na pewno, należy do niej wciąż za wysoka cena oraz brak możliwości wyboru wielkości czcionki czy formatu, co może niejednokrotnie utrudniać czytanie.

W miarę upływu czasu typ kultury zdominowany przez słowo i druk zmienił się stopniowo w typ kultury audiowizualny, w którym ważną rolę odgrywają nowe media. Są one nie tylko często używane przez uczestników kultury, ale także wpływają na ich sposób percepcji, postrzegania i rozumienia świata. Obok literatury tradycyjnej, powoli małymi krokami pojawiają się nowe nośniki, bardziej innowacyjne osiągnięcia techniki i cyfryzacji, które stworzyły nową wersję książki elektronicznej tzw. e-book, audiobook, oparte na

nowszej technologii audialnej i cyfrowej. Nowa postać nośników nie jest transparentna, ale współtworzy literaturę odmienną od drukowanej na papierze. Czym są więc książki elektroniczne? E-book to wersja książki wydana w postaci elektronicznej do czytania samemu. Aby móc przeczytać taką publikację należy posiadać specjalne oprogramowanie na komputerze lub odpowiednie urządzenie zwane e-czytnikiem. Książki są wydawane w różnych formatach cyfrowych, dwa najpopularniejsze to pliki PDF i ePub [Izdebska, 2008, s. 60-62].

Ł. Gołębiowski konstatuje, iż obecnie kultura zatracza swój aspekt materialny. Wykreowany przez artystów „byt” przekształcony zostaje w cyfrowy „bit”. Książka, zyskując cyfrową „lekkość”, obciążona zostaje wszystkimi przypisanymi medium właściwościami zdigitalizowanych publikacji [Gołębiowski, 2009, s. 50-54].

Jakie więc zalety, a jakie wady ma książka elektroniczna? Zastanówmy się nad dobrymi stronami e-booków, ponieważ wbrew pozorom jest ich całkiem sporo. Oto kilka z nich: dostępność – nie ograniczają go nakłady egzemplarzy, limit umowy z danym wydawnictwem itd., cena – niższy koszt pozyskiwania informacji, dostawa – nie ogranicza nas cierpliwość na doczekanie się wysyłki, płatność – e-booki pozwalają wymienić pieniądze za pośrednictwem internetowej strony banku, kopia – w razie zniszczenia e-booka zawsze można utworzyć kopię [Gargula-Ciuła, 2006]. Ponadto, według autorki istotną zaletą jest także rozmiar – znikają problemy z przechowywaniem i niepotrzebną makulaturą dzięki łatwej archiwizacji i dostępowi do dużej liczby książek. Nieograniczona praktycznie objętość elektronicznych materiałów [tamże]. Nie można zapomnieć również o konfiguracji, gdyż e-booki pozwalają na prostą zmianę tekstu oraz ekologii – e-booki nie wymagają ścinania drzew. Zalet na pewno jest więcej, ale czy e-booki mają jakieś wady? Na pewno wymagają dobrej znajomości nowych technologii, co często stanowi dużą barierę, zwłaszcza dla osób starszych. Problem może stanowić również sam koszt nabycia urządzenia. Ze względów zdrowotnych zwłaszcza małe wyświetlacze nie sprzyjają czytającemu, powodując szybsze zmęczenia, a tym samym wolniejsze czytanie.

Jedno jest pewne, coraz większe zainteresowanie książką elektroniczną to z pewnością wynik dominacji smartfonów i tabletów. Jesteśmy coraz bardziej mobilni, a urządzenia mobilne są wykorzystywane do poszukiwania różnych lokalnych informacji, np. audiobooków. Smartfony doskonale sprawdzają się jako nośniki e-booków w autobusie, metrze czy tramwaju, zastępując ciężką książkę papierową. Rynek książek elektronicznych rozwija się dynamicznie, a e-booki zyskują coraz więcej zwolenników.

Akcje i kampanie społeczne promujące czytelnictwo tradycyjne i elektroniczne

Zarówno akcje, jak i kampanie społeczne mają na celu zachęcać do czytania. Przykładem takiej kampanii, którą uznano za jedną z najlepszych akcji promocyjnych w 2011 roku jest: „Nie czytasz, nie idę z Tobą do łóżka” [Nowicka, 2013, s. 23]. Kampania, która istnieje od ok. 10 lat to „Cała Polska czyta dzieciom”, prowadzona przez fundację ABCXXI. Zwraca uwagę i uświadamia, jak ważne jest głośne czytanie w rozwoju dziecka. Fundacja ABCXXI zorganizowała wiele programów, kampanii i szkoleń, dzięki którym udało się przekonać dużą ilość rodzin do wspólnego czytania, które jest niezbędne w przyszłości ich dzieci [http://www.calapolskaczytadzieciom.pl/o-jubileuszu].

Ze względu na fakt, iż tradycyjne czytelnictwo spada, coraz częściej miejsce książek zajmują książki elektroniczne. Jak wskazują statystyki, coraz mniej ludzi czyta, kupuje a nawet wypożycza książki. Głównymi założeniami takich akcji są więc:

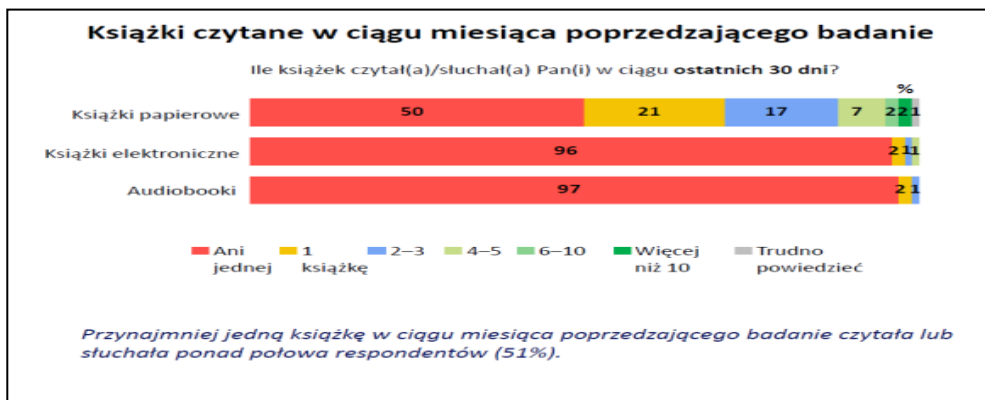
- wzbudzenie zainteresowania tradycyjną książką u dzieci,
- wyrażanie własnych poglądów, uczuć na temat przeczytanego tekstu,
- przedstawianie książki jako przyjaciela człowieka,
- doskonalenie u dzieci zdolności czytania oraz rozwijanie słownictwa,
- rozwijanie wyobraźni i uczuć,
- zwiększenie atrakcyjności bibliotek,
- rozwijanie mowy literackiej,
- wprowadzenie w stan codziennego planu głośnego czytania dzieciom,
- przedstawianie dziecku, jaka książka powinna pełnić funkcje w ich życiu [Bździuch, 2013, s. 43].

Jedną z najbardziej nowoczesnych kampanii, której celem jest promowanie czytania multisensorycznego (np. słuchanie, czytanie przez dotykanie, oglądanie na ekranach tabletek) jest kampania „Włącz książkę, włącz czytanie”. Jej patronem jest „Ryms”. Organizuje nowoczesne spotkania na całym świecie, a także międzynarodowy dzień elektronicznej książki, czyli czytania multisensorycznego. Multiczytanie wiąże się z samodzielnym czytaniem, jak i czytaniem kierowanym przez lektora książki elektronicznej dostępnej na urządzeniach elektronicznych wszelkich rodzaju (np. tablety, e-booki, audiobooki). Dzięki takim kampaniom dziecko doskonali zmysły słuchu i wzroku. Czytając taką książkę utożsamia się z bohaterami występującymi w książce, wdraża się w nią głębiej dzięki zmysłowi dotyku, a także ma możliwość współtworzenia przedstawionego świata w książce, np. zmienianie kolorów i rysowanie przedmiotów.

Analiza wybranych wyników badań dotyczących preferencji czytelniczych dzieci i dorosłych

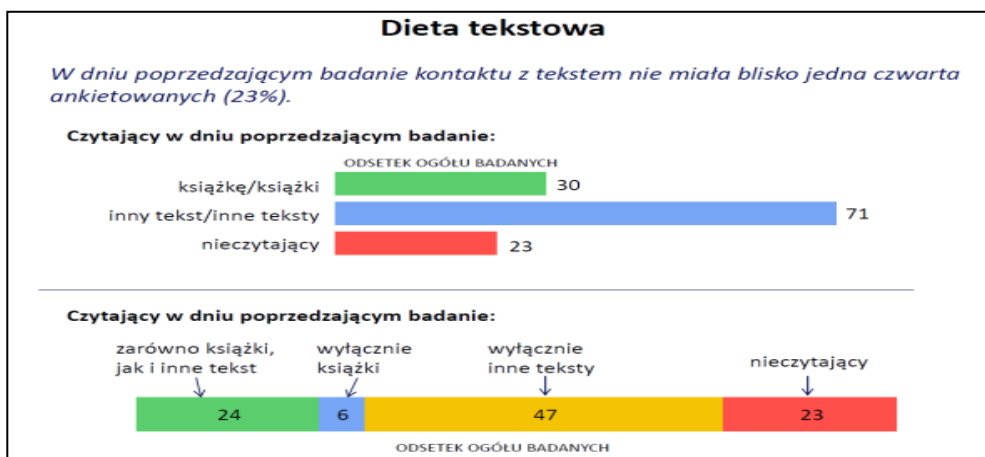
W roku 2014 zakończy się dwuletni projekt badawczy „Kierunki i formy transformacji czytelnictwa w Polsce”, który Polska Izba Książki realizuje od 2013 roku dzięki dofinansowaniu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Projekt ten pozwoli uchwycić zakres i kierunek zmian w sposobie postrzegania treści przez odbiorców w związku z rozpowszechnianiem się nośników cyfrowych. Badania prowadzone są we współpracy z Ośrodkiem Przetwarzania Informacji – Państwowym Instytutem Badawczym (OPI PIB) oraz z Fundacją Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS). Podczas V Warszawskich Targów Książki odbędzie się spotkanie, na którym zaprezentowane zostaną wybrane aspekty gotowych wyników tego badania. Jednak już dotychczasowe wyniki pokazały, że książka papierowa nadal uchodzi za najbardziej wartościowy sposób spędzania czasu wolnego (74% respondentów), a papier jest nadal podstawowym nośnikiem książki. Wyniki podlegają nadal głębokiej analizie. Raport końcowy oraz prezentacja wniosków dla branży wydawniczej planowane są na październik/listopad 2014 roku [<http://www.pik.org.pl/pages/80/badanie-kierunki-i-formy-transformacji-czytelnictwa-w-polsce>].

W ramach projektu respondentom zadano pytanie – ile książek czytali lub słuchali Polacy w ciągu ostatnich 30 dni? Odpowiedzi dostarcza poniższy wykres.

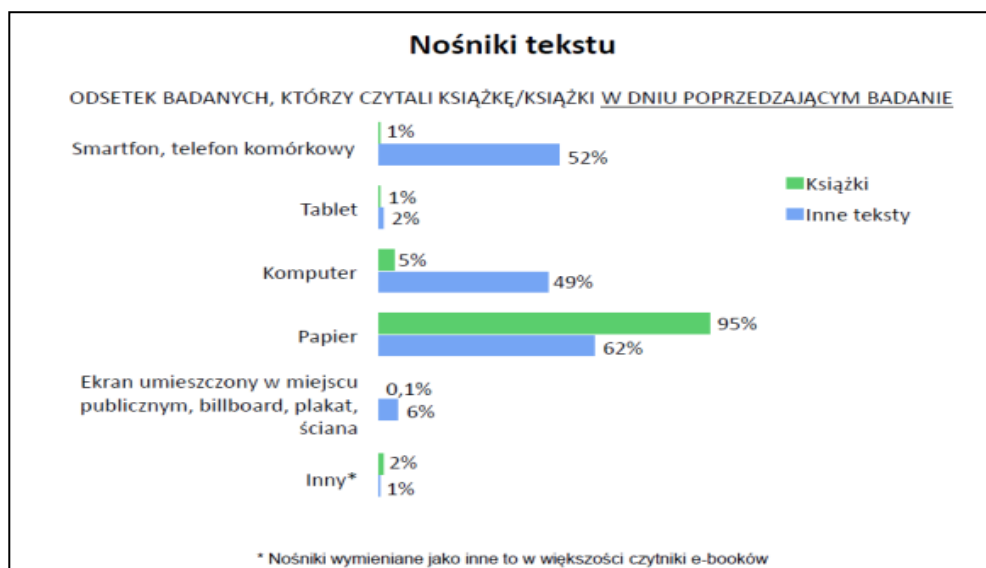
Źródło: <http://swiatczytnikow.pl/czytelnictwo-e-bookow-w-polsce-czyli-blad-statystyczny/>

W badaniu pytano nie tylko o książki, ale również o inne teksty. Uzyskane wyniki prezentuje poniższy wykres.

Źródło: <http://swiatczytnikow.pl/czytelnictwo-e-bookow-w-polsce-czyli-blad-statystyczny/>

Na czym (w sensie na jakim nośniku) czytają Polacy? Te wyniki przedstawia kolejny wykres.

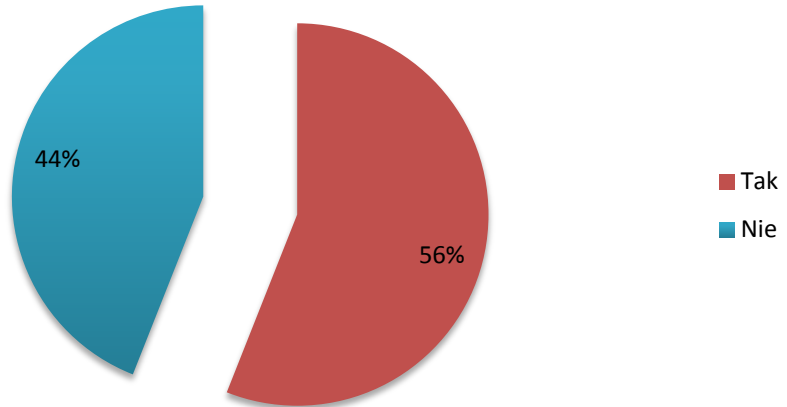
Źródło: <http://swiatczytnikow.pl/czytelnictwo-e-bookow-w-polsce-czyli-blad-statystyczny/>

Powyższe wyniki badań zobligowały mnie do zbadania opinii dzieci i rodziców w dwóch szkołach podstawowych województwa podkarpackiego w mieście Krośnie. Interesująca stała się odpowiedź na pytanie: jak dalece zmieniają się nawyki czytelnicze zarówno uczniów, jak i rodziców, gdy przybywa nośników cyfrowych?

Do badań przystąpiło 100 uczniów klasy III i 100 uczniów klasy VI szkoły podstawowej oraz 100 rodziców. Badania miały charakter ankietowy. Specjalne zróżnicowanie wiekowe miało pokazać, czy istnieją rozbieżności w preferowanych formach czytelnictwa ze względu na wiek poddanych badaniu.

Ponieważ nie wszystkie dzieci mogą znać książkę w formie elektronicznej, zapytano je o znajomość książek w tej właśnie formie. Odpowiedzi prezentuje poniższy wykres.

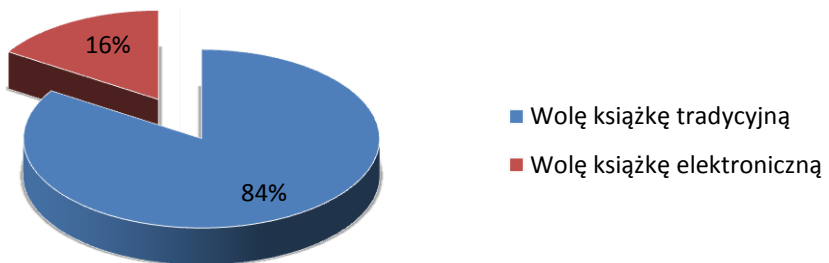
Czy znana jest dzieciom wersja elektroniczna książki?

Jak wskazują uzyskane wyniki, nie wszystkie dzieci znają formę książki, jaką są e-booki. Najczęściej odpowiedzi przeczącej udzielali uczniowie klas młodszych. Oni przeważnie mają styczność tylko z tradycyjną książką. Natomiast uczniowie z klasy VI w większości przypadków odpowiadali twierdząco. Stąd wniosek, że wiek odgrywa znaczącą rolę w kontakcie z nowymi nośnikami tekstu.

Poniższy wykres ilustruje preferowane przez dzieci klas III i IV formy książki.

Jaką formę książki preferujesz?

Do książek w postaci tradycyjnej przychyliła się zdecydowana większość ankietowanych uczniów. Niewielki procent uczniów, w większości z klas VI, opowiedział się za wersją elektroniczną, gdyż – jak uznali – jest ona wygodną formą, która może uczyć, ale

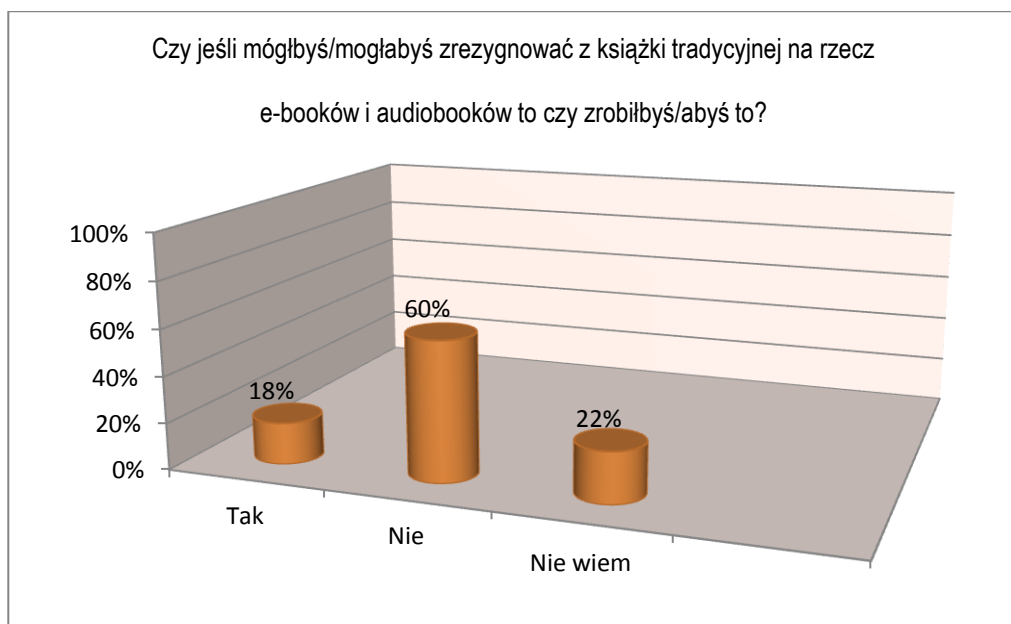
i bawić. Jest dla uczniów bardziej atrakcyjna, ale pomimo tego nie zdominowała preferencji badanych.

Poniższy wykres dostarczy odpowiedzi na pytanie, czy w ogóle uczniowie korzystają z e-booków i audiobooków?

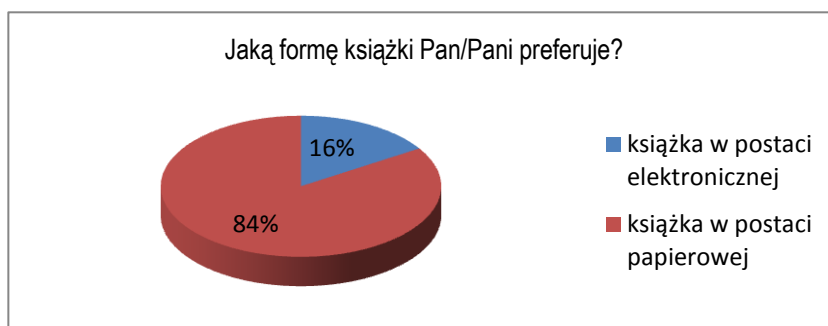
Z analizy powyższego wykresu wynika, że niespełna połowa respondentów nie korzysta z e-booków czy audiobooków. Potwierdza to fakt, że tradycyjna książka cieszy się nadal dużym poważaniem u uczniów, co podkreśliły wyniki ukazane na poniższym wykresie.

Wybór uczniów jest jednoznaczny. Pomimo ekspansji nowych nośników tekstu uczniowie zarówno klas trzecich, jak i klas szóstych wskazali na książkę papierową jako na tę formę, którą preferują i bez której nie wyobrażają sobie nauki czy spędzania czasu wolnego. Z nośników elektronicznych zadeklarowali, że korzystają znacznie rzadziej (pomimo wykazanej wcześniejszej nimi fascynacji).

A jakich wyborów dokonali rodzice poddanych badaniu uczniów? Wyniki prezentuje poniższy wykres.

Podobnie jak uczniowie, również rodzice uznali przewagę książki w formie papierowej nad książką elektroniczną. Wyniki w tym wypadku nie mogą dziwić, gdyż przyzwyczajenie to druga natura człowieka. W czasie ich młodości książka w postaci elektronicznej nie była dostępna, dlatego ankietowani są przyzwyczajeni do książki papierowej. Dzieci z kolei naśladują rodziców i też wybrały tradycyjny papier.

Uzyskane wyniki badań są zbieżne z wynikami, jakie do tej pory pojawiły się w nieskończonym jeszcze raporcie *Kierunki i formy transformacji czytelnictwa w Polsce*. I niewątpliwie są to wyniki bardzo optymistyczne.

Podsumowanie

Zdania na temat preferencji formy książki zapewne są podzielone. Tak, jak jest wielu entuzjastów nowoczesnych nośników tekstu, tak jest wielu sympatyków tradycyjnych papierowych woluminów. Zarówno w prasie, jak i na stronach internetowych możemy przeczytać argumenty zwolenników, jak i przeciwników obu form książek.

Diennikarka gazety „Newsweek” w artykule pt. *Z papieru wyczytasz więcej, czyli naukowcy o wyższości papierowych książek nad e-bookami* nie stroni od negatywnych komentarzy i wręcz zniechęca do czytania e-booków [Burda, 2014]. Cały tekst K. Burdy wydaje się być jedną wielką polemiką z e-czytaniem. Autorka konstatuje – *kiedy załapała nas fala e-booków, ogłosiliśmy rychłą śmierć książki papierowej. Okazuje się jednak, że przedwcześnie, bo ludzki mózg woli zadrukowany papier*. Autorka szuka w artykule odpowiedzi na pytanie, *dlaczego nasz mózg woli książkę tradycyjną? Naukowcy nie mają gotowej odpowiedzi, ale wydaje się, że chodzi o to, jak u człowieka przebiega proces zapamiętywania informacji i uczenia się*. Powołuje się tym samym na autorytety naukowe. Prof. Mangen z University of Alberta w Kanadzie uważa, że *kluczowe jest to, że książkę papierową można wziąć do ręki, otworzyć na dowolnej stronie, zobaczyć początek i koniec, wyobrazić sobie jej objętość. To pomaga mózgowi w stworzeniu tak zwanej mentalnej mapy całej książki – skojarzyć informacje z miejscem, w jakim zostały pozyskane, co jest bardzo ważne w procesie uczenia się i zapamiętywania. Książka elektroniczna nie sprzyja tworzeniu takiej mentalnej mapy – cały czas dotykamy palcem jednego fragmentu ekranu, a w niektórych e-bookach nie widać nawet numerów stron. Skoro mózg nie może stworzyć mentalnej mapy nowych informacji, zostają zapisane w pamięci w sposób losowy, rozproszony – i trudniej je potem odnaleźć* [<http://nauka.newsweek.pl/wyzszosc-ksiazki-papierowej-nad-e-bookiem-wady-e-bookow-newsweek-pl,artykuly,286327,1.html>]. Od razu te argumenty spotkały się z lawiną krytyki. Ale prawdopodobnie ekspansja e-booków jest nieunikniona i jak twierdzi Ł. Gołębiowski „być może wizja ta niejednego przerazi, jednak nie powinniśmy pytać o to „czy”, a jedynie „kiedy” to nastąpi. A zdaniem tego autora nie jest to już tak odległa przyszłość. Wydaje się, że książka ta powinna być lekturą obowiązkową nie tylko dla wydawców, księgarzy, ale także autorów. Doświadczenia przemysłu fonograficznego czy filmowego z sieciami nie pozostawiają wiele złudzeń. Niezależnie od tego, jak bardzo załamywać będą ręce autorzy, jak głośno tupać ze złości będą wydawcy i jakich sztuczek użyją księgarze, by utrzymać *status quo*, *przyszłość jest bliżej niż myślimy* [Gołębiowski, 2009, s. 80-82].

Bibliografia

Burda K.: *Z papieru wyczytasz więcej, czyli naukowcy o wyższości papierowych książek nad e-bookami*. „Newsweek” 2014, nr 21/14

Bździuch J.: *Poradnik bibliotekarza*. „Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich” 2013, nr 6

- Gargula-Ciuła K.: *Pozytywne wzorce w mediach audiowizualnych jako modelowanie zachowań dzieci i młodzieży*. „Hejnał Oświatowy” 2006, nr 2
- Gołębiowski Ł.: *E-książka- book*. Wydaw. SPB, Warszawa 2009
- Izdebska J.: *Media elektroniczne w życiu dziecka*. Wydaw. Trans Humana, Białystok 2008
- Lewowicki T., Siemieniecki B.: *Media w edukacji – szanse i zagrożenia*. Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 2008
- Nowicka O.: *Poradnik bibliotekarza*. „Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich” 2013, nr 5
- Papuzińska J., Walczewska-Klimczak G.: *Animacja czytelnictwa dziecięcego: koncepcje – doświadczenia – postulaty*. Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej. Książnica Płocka: Płockie Stowarzyszenie Przyjaciół Książki i Bibliotek, Płock 2004
- Reizes-Dzieduszycki J.: *Książki elektroniczne jako przedmiot badań bibliologicznych*. [W:] *W kręgu książki, biblioteki i informacji naukowej*. Wydaw. UŚ, Katowice 2004
- Taboń S.: *Istota czytania*. Wydaw. Impuls, Kraków 2005
- Werbiński E.: *Spotkanie z tekstem*. „Życie Szkoły” 2005, nr 8

Netografia

- <http://nauka.newsweek.pl/wyzszosc-ksiazki-papierowej-nad-e-bookiem-wady-e-bookow-newsweek-pl,artykuly,286327,1.html>
- <http://www.pik.org.pl/pages/80/badanie-kierunki-i-formy-transformacji-czytelnictwa-w-polsce>
- <http://www.calapolskaczytadzieciom.pl/o-jubileuszu>